

AZ EMBERITŐKE-ÁLLOMÁNY STRUKTURÁLIS ZAVARAI ÉS A TELEPÜLÉSEK MÉRETE

SOMOGYI FERENC¹

Összefoglalás

A gazdasági rendszerek racionalitása, hatékonysága, sikeressége az emberitőke-állományok inter- és intrastrukturális feszültségének függvénye. Az emberitőke-állomány eredményessége – vizsgálatunk szempontjából – a csoportok, a települések optimális lélekszámától alapvetően függ, így arra a kérdésre keressük a választ, hogy mekkora annak a csoportnak, településnek a lélekszáma, amely a gazdasági, szociológiai, politikai, etikai, kommunikációs szempontoknak egyaránt megfelel. A dolgozat tanulsága szerint a 30-50 fős nagycsalád, a 12000-30000 fős település társadalomontológiai attribútumnak tekinthető.

Kulcsszavak

ciklusok interferenciája, emberitőke-állomány, autarkia, közvetlenség, optimális lélekszámú település

Summary

The rationality, effectiveness and success of the economic systems bring about inter- and infrastructural density. The human capital stock - based on our researches - basically depends on the optimal amount of population of a settlement, so we are looking for the amount, which fits the economic, sociological, political, ethical and communicational expectations. The dissertation says that a large family of 30 - 50 members, is a socio-ontological attribute of a settlement of 12000 – 30000 members.

Keywords

the interference of cycles, human capital stock, autarky, sociability, optimal amount of population of a settlement

¹ Egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, somogyif@sze.hu

(Bevezetés) A közgazdaságtan számos középtávú ciklust izolált a valóság káoszában. Gondoljunk a pénzügyi spekulációs, a demográfiai, a Kondratyev-, az emberitöke- és a szellemi áramlatok ciklusára. Mind az öt ciklusról elmondható, hogy az ezredforduló óta depressziós vagy pangási szakaszába lépett. A rövidebb frekvenciájú ciklusok depressziói erősítik a középtávú ciklusok interferenciáját, megélénkülési kísérleteik viszont erőtlenné bizonyulnak – az empirikus tapasztalatok ezt igazolják. A nagy spirituális doktrínák (hindu, zsidó-keresztény stb.) a modern kort az apokalipszis előtörténetének tekintik, így a fennálló társadalmi rend dekomponálódásának alapjait jelenthetik.²

A krachokkal, depresszióval, dekadenciával stb. egyszerűen mély civilizációs válsággal terhelt korunk két kérdést helyez előtérbe: egyrészt mikor és miért tért le – mindenekelőtt – a nyugati civilizáció arról a pályáról, ahol a természet reprodukciós körei, a közösségi viszonyok és az emberi psziché egészségessége nemzedékről-nemzedékre közel egyenlő eséllyel újratermelődött, másrészt, az útjára induló civilizációs lavina túlélésének milyen esélyt adó feltételei vannak. A továbbiakban az utóbbi kérdést állítjuk előtérbe. Dolgozatunk terjedelmi keretei azt teszik lehetővé, hogy egyetlen társadalomontológiai attribútum fontosságára felhívjuk a figyelmet. Nevezetesen: az emberitöke-állományok strukturális zavarai nem kis részben arra vezethetők vissza, hogy a túlélés lehetőségeit hordozó közösségi szinterek népességszáma átlépte az élıhetőség határait. Itt, keressük az ideális lélekszámú település nagyságát.

(Vonatkoztatási támpont: a túlélő közösség lélekszámának határai) A modern társadalomszerveződés néhány évtized, legfeljebb egy-két emberöltő alatt átstrukturálódott. A nagycsalád, a település, a nemzet helyére a globális intézmények, a nemzetközi integrációk, kevésbé a nemzeti kormányok nyomultak. Ez a metamorfózis átgázol minden elemi filozófiai antropológiai, társadalomontológiai és etikai alapelveken. A természetes létállapot roncsoltságát kompenzáló pótszerek lajstromozására talán már nem kell időt fecsérelni. Az ilyen módon megragadható lepusztuló Rendszerrel szemben persze az „élet élni akar”, tehát a Rendszer addig egzisztálhat, amíg az autentikus létszerveződési vagy döntéshozatali szintek lojálisak; amíg az egyén, a család, a lakóhelyi közösségek fel nem láznak. A túlélés „minősége” a lázadás tudatos és spontán elemeinek arányától függ. Minél tudatosabb, annál kisebb a megrázkódtatás, annál nagyobb a túlélés valószínűsége.

A társadalomszerveződés nyolc szintjét nevezzük meg: 1. az egyén, 2. a család, 3. a lakóhely, 4. a vállalat³, 5. a régió, 6. a nemzet, 7. a nemzetközi integráció és 8. a globalitás. Történelmileg, s némileg regionálisan a létszerveződés más-más szinteket helyezett előtérbe. Tekintsünk egy pillantás erejéig a kezdetekre. A zooetológia az állati viselkedést mindig genetikai megalapozottnak tekinti, a humánológiának viszont számolni kell a kultúra teremtő erejével is. Kiindulásképpen elfogadjuk Csányi Vilmos általános rendszerelméleten alapuló evolúciós szemléletét. Lényege, hogy „minden olyan energiafelvétellel képes

² A Veszprémi Akadémiai Bizottság Változó világ: társadalmi és gazdasági útkeresés című konferenciáján (Széchenyi István Egyetem, 2012. május 18.) Somogyi Ferenc: Ciklus ciklus hátán - a társadalmi folyamatok időigénye címmel tartott plenáris előadásának kvintesszenciáját fogalmaztuk meg a dolgozat első bekezdésében.

³ A vállalat ebben a sorban „kakukktójas”, a vállalat nem rendelkezik azokkal a társadalomszerveződési sajátosságokkal, mint a felsorolás többi eleme, csak gazdasági nézőpontból illeszthető ebbe a sorba.

dinamikus rendszer” (sejtek, biológiai „gépek”, biológiai lények csoportja, ökológiai rendszerek, kulturális jelenségek, eszmék), amely képes önmagát replikálni, „alanya lesz egy evolúciós folyamatnak.”⁴ Ezt az „alanyt” vagy replikátort nevezhetjük – ha a biológiai vonatkozást hangsúlyozzuk – génnek, vagy – ha a társadalmi-szellemi vonatkozást emeljük ki – mém-nek. A gén, a mém biológiai, illetve társadalmi beágyazottságától természetesen nem tekinthetünk el. Alapesetként még azt is elmondhatjuk, hogy a „biológiai gépek” (növény, állat, ember) csak párban, bibe és porzó, hím és nőstény, férfi és nő értelmezhetők replikátorként. Pontosan úgy, ahogy a Biblia mondja: „és Isten megteremtette az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette; férfinak és nőnek teremtette őket.” 1Móz[1,27] A replikátornak három tulajdonsága van – R. Dawkins után –: 1. hosszú életű, nem egyedében, hanem fajtájában, 2. termékeny, az erőforrások engedte keretek között egyedszáma növekszik, 3. megbízható átörökítő képességgel bír.⁵ Az organizmusba ágyazott gén, illetve mém térben és időben értelmezett. Most már ismerjük a szereplőket, a változás okát, látjuk a tér- és idővonatkozások fontosságát, de mi jellemzi magát az evolúciós folyamatot? Dawkins lényegi megfogalmazásán túl Csányi Vilmos árnyalt közelítése sokat segíthet abban, hogy végső replikátorunkat, a túlélés esélyét hordozó társadalmi-gazdasági rendszert leírjuk. Csányi Vilmos szerint az evolúciós folyamatot jellemzi:

1. Egy organizmus (benne a mémmel vagy génnel) komponensei között folyamatosan nő a funkcionális szerveződés komplexitása – a másolás egyre tökéletesebb.
2. Az organizmus individualitása az idők során egyre markánsabb, ugyanakkor megindul az alrendszerek összerendeződése, magasabb szintre irányuló szerveződése.
3. Az evolúciónak határozott iránya és végső célja van, törekszik kitölteni a rendelkezésre álló fizikai teret, s „belső okok miatt” változatlan állapotba kerül, s végtelen ciklusokban replikálja magát.

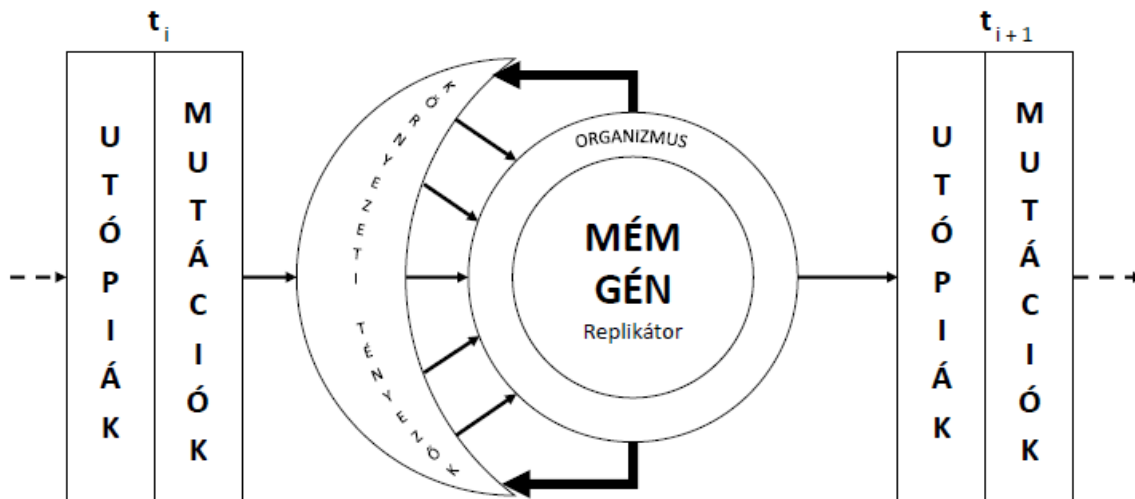
Az 1. és 3. pont lényegében ugyanazt a folyamatot és jelenséget árnyalja. Továbblépést számunkra a 2. pont jelent. Egy organizmus, kivált a génje, mémje „beáll” ugyan, de az organizmuson belül mégis csak vannak olyan erők, amelyek változást hoznak, méghozzá „magasabb szintre” törekedve (mondja Csányi Vilmos), új organizmus jön létre, maga mögött hagyva, vagy magában hordozva a régi organizmust. A régi és az új organizmus különbsége nyilvánvaló, de különbség van-e a régi és az új gén/mém között? A megelőlegezett válaszuk igen, noha mi csak a kulturális (társadalmi-gazdasági) jelenségekre koncentrálnunk. Az organizmusok „individualizációját”, ugyanekkor „mássá válását” nem fogjuk egyirányúnak tekinteni, értsd „magasabb szintre” törőnek. Az evolúciós változások alacsonyabb (materialisztikus) szintjei inkább „vakok”, magasabb (szellemi) szintjei pedig tudatosak (nem tesszük idézőjelbe). Ez utóbbi tétel bizonyításra vár. Amíg Csányi Vilmos evolúciós folyamatában a „magasabb szint” egyáltalán nem magasabb rendűt jelent, közelítésünkben a szellemi organizmusok tudatossága nem zárja ki ennek lehetőségét, ellenkezőleg, a „magasabb rendűség” szükségessége mellett érvelünk. Az organizmusok változását helyezzük zárt, konzisztens keretbe. Lásd az 1. ábrát!

⁴ Csányi Vilmos (1999): Az emberi természet. Vince Kiadó, Budapest, 1999. 35. o.

⁵ Dawkins, R. (1986): Az önző gén. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 243. o.

Az organizmusba ágyazott replikátor változása két oldalról is lehatárolásra vár. Ha a gének/mémek – ad absurdum – diszkrét, önálló egységek volnának, akkor vagy a természetes szelekció vagy a pusztán véletlen megszüntethetné a változásokat. Ha olyan örökítő anyagokat, entitásokat feltételeznénk, amelyek – ad absurdum – egymással elegyednének, szintézisre lépnének, akkor az organizmusok variációi panmixisben⁶ egyszerűsödnek, s a természetes szelekciót felhívítanák, végső soron megszüntetnék. Az organizmusok sokszínűségét a mutáció és a természetes szelekció együttesen alakította ki. „Allegorikusan azt mondhatjuk, hogy a mutáció az evolúciós üzenet szerzője, a természetes szelekció pedig a DNS-nyelven (MÉM-nyelven – közbeékelés S. F.) írt szöveg szerkesztője.”⁷ Az 1. ábra bemutatja, hogy az organizáció a mém/gén és/vagy a környezeti tényezők hatásaként vezethet új organizációra (itt a mutáns vagy utópia konkrét megnevezést kapott).

1. ábra.
A kulturális evolúció modellje

Forrás: saját szerkesztés

Eddig a biológiai (gén) és a kulturális (mém) evolúciót azonos fogalmi keretek között, párhuzamosan értelmeztük. Valójában egy módszert ismertettünk. Most szétválasztjuk a két evolúciós folyamatot, s ezzel azt a kérdést állítjuk előtérbe, hogy miben különbözik a főemlősöktől az ember. A filozófiai antropológia legújabb eredményei szerint az ember és az állat lényegi, nem fokozati különbsége, hogy az embernek világa, az állatnak pedig külvilága van. Amíg az állat ösztöneivel és érzékszerveivel rátapad a környezetére, az ember fölötté áll világának. Ez a „különleges hely” az ember ontológiai fundamentuma, a szellem szóval foglalja össze M. Scheler. A „szellem” magában foglalja az észet, a fogalmi gondolkodást és a szemlélet egy meghatározott formáját is tartalmazza: „az ősfenomének vagy lényegtartalmak szemléletét, továbbá olyan meghatározott osztályát az akarati (volitív) és érzelmi (emocionális) aktusoknak, mint jóság, szeretet, megbánás, tisztelet, szellemi csodálat,

⁶ A természetes szelekció ellen ható jó és rossz tulajdonságok együttes öröklődése.

⁷ Rédei P. György (1982): Genetika. Mezőgazdasági Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 704. o.

boldogság és kétségbeesés, szabad akarat.”⁸ A szellemmel felruházott személy első lényegi tulajdonsága, hogy már nem ösztön-, törekvés- és környezetfüggő, hanem környezetétől szabad és világra nyitott. Az ilyen lénynek van világa – kultúrája. A második lényegi tulajdonsága az öntudatra ébredés, amelyben az ember odafordul egzisztenciájához (létezéséhez), és azt középpontba állítja. S végül: „Egyedül az ember – amennyiben személy – képes önmagán – mint élőlényen – felülemelkedni és mintegy a tér- és időbeli világon túli centrumból mindent, saját magát is megismerésének tárgyává tenni. Az ember ily módon, mint szellemi lény önmagával, mint élőlényel és a világgal szemben fölényben lévő lény. Mint ilyen lény tud ironizálni és képes a humorra: mindkettő magában foglal egyfajta állandó felülemelkedést saját létezésünkön. Az a centrum azonban, amelyből az ember végrehajtja azokat az aktusokat, amelyekkel eltárgyasítja saját testét és pszichéjét, amelynek segítségével tárgyivá teszi a világot a maga tér- és időbeli gazdagságával – ez a centrum maga nem lehet „része” ennek a világnak, nem is lehet meghatározott valahol- és valamikorja, csakis a legfelső létalapba lehet beleágyazódva.”⁹ Az ember sajátos megkülönböztetett jegye tehát a szellem, amelynek lényegi tulajdonságai: világra való nyitottság, önmaga fölé emelkedés és önreflexióra való képesség. Az ember – az állattal szemben – nem rendelkezik organikus specializáltsággal, s ez a tény az állandósult kompenzációs hajszá állapotában tartja. Ez az örökös kutatás, keresés csillapíthatatlan nyugtalanságot, tevékenykedést szült, végeredményként azt a tárgyi világot, azokat az intézményeket, azokat az életmódokat, s azt az erkölcsi rendet stb., amit kultúrának nevezünk. Számos gondolkodó itt megáll; ha az eredeti kérdés az emberre irányult, akkor a kultúrához jut, ha a kultúrából indul ki, akkor az emberhez érkezik. A körkörös magyarázat mellett azért is érdemes elidőzni, mert a kultúra állapota a történelemben, kivált a világ gazdaságtörténetének sodrásában egyre aggasztóbb vonásokat mutat. A scheleri nyitottság nem egyszerűen a világra való nyitottságot jelenti, hanem olyan föltétlen nyitottságot, amely az embert örökös meghatározatlanságban tartja. A föltétlen nyitottság pontos megfogalmazása: az ember végtelenre nyitott lény. Az ember, amióta ember, s ezáltal ember, „a maga centrumát a világon kívül és túl horgonyozza le”¹⁰. Az ember föltétlen végtelenre való nyitottsága meglehetősen ellentmondásosan jelenik meg: „hol uralmi, hol kiszolgáltatott helyzetben találja magát, megújuló felemelkedési rohamai – amelyek mindig korlátozottak – a felbomlás veszélyét hordozzák, ha nem találnak ellenpontra. A „földi valósággal” szemben ez az „átelleni valóság” mindenek fölött álló hatalom és méltóság, végcél, amelynek földi valóságra való tükröződése ad esélyt olyan értékrendek, célok, szükségletek megfogalmazására, amelyek nélkül kutatás, gazdaság, hétköznapi élet elképzelhetetlen. „Ezt a szemközti valóságot, amelyre a végtelenre törekvésében az ember rá van utalva, a nyelv ezzel a kifejezéssel nevezi meg: isten.”¹¹

A filozófiai antropológia „emberképe” az ember-kultúra, kultúra-ember körkörös folyamatban helyet ad a metafizikai, sőt spirituális elemnek is. Ezzel szemben a materialista evolucionisták rendkívül homályos, ugyanekkor rendkívül magabiztos elméleteikben bízza

⁸ Somogyi Ferenc (2011): A közgazdaságtan időszerű módszertani kérdései. Köz-Gazdaság, 2011. február. 59. o. A cikk M. Scheler emberkoncepcióját ismerteti. Scheler, M. (1928): Az ember helye a kozmoszban. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

⁹ Scheler, M. i.m. 56. o.

¹⁰ Uo. 109. o.

¹¹ Pannenberg, W. (1991): Mi az ember? Egyházforum, Budapest, 1991. 13. o.

rendületlenül képviselik az állat-állatember-ember koncepcióikat. Mit sem törődve azzal, hogy a metamorfózisokról szinte semmilyen tudományos (itt értsd: pozitivista) érvet nem tudnak felvonultatni. Csányi Vilmos úgy fogalmaz: „Bizonyosak lehetünk az emberszabású rokonságban, abban, hogy valamiért 6-7 millió évvel ezelőtt kialakult egy különös, új ága ezeknek a fajoknak, amely elvezetett egészen a modern emberig.”¹² Ez a mondat jól példázza, hogy hit nélkül a legegyszerűbb tudományos kérdésekre sem tudunk válaszolni. Elvégre „bizonyosak lehetünk” ..., hogy „valamiért” bekövetkezett valami. Mivel a „valamiért”-ről az égvilágon semmit sem tudunk, így értelme csak akkor lesz a mondatnak, ha hitünk szerint valamilyen tartalommal ruházzuk fel a „valamiért”-et. Ezt a humánétológia úgy oldja meg, hogy átugrik néhány millió évet (6?, 7?), s a régészetileg már valamelyest (zavarosan, ellentmondásosan) rendelkezésünkre álló adatokból elméleteket állít fel. Ezen a ponton már mi is csatlakozhatunk a humánétológia távcsövein látható tényekhez.

Azt feltételezhetjük, hogy „valamiért” (erre könnyű lenne példát mondani) az emberszabásúak – gondoljunk a természeti környezet megváltozására – rokonai fokról-fokra elveszítik organikus specializáltságukat, miközben az ebből származó hátrányukat kultúrával kompenzálják, sőt túlkompenzálják. Az organikus specializáltság elvesztésének végéről és a kultúra kezdetéről természetesen semmit nem tudunk mondani. Nézzük a végeredményt: ha kultúráról beszélünk, akkor az emberek csoportokba szerveződnek, tehát társadalmat alkotnak. Csányi Vilmos így jellemzi ezt az állapotot: 1. a csoport állandó vagy hosszabb időre szóló telephellyel rendelkezik, 2. a csoporttagok kooperálnak, 3. a csoporton belüli agresszió a csoport kohézióját, a nevelést szolgálja, a csoportok közötti agresszió nem jellemző,¹³ 4. a nyelvi kommunikáció fejlett, 5. szerszámhasználat, 6. konstrukciós tevékenységek, 7. fogalmi gondolkodás, 8. multifunkcionális szexualitás, 9. a gyermeknevelésre fordított idő rendkívül nagy, 10. a csoportok individualizálódtak. Ez utóbbinak Csányi Vilmos megkülönböztetett szerepet tulajdonít, mivel az egyéni szelekciót kiszorítja a csoportszelekció, teret adva a léptékben gyorsabb kulturális evolúciónak. A csoportindividualizáció vagy talán szerencsésebb elnevezéssel csoportidentitás a csoport alkotásain, nyelvén, szokásain, hiedelmein keresztül válik hosszú évezredekre (megmaradva a történelmi időben) társadalomontológiai vonatkozási támpontnak. Csányi Vilmos humánétológusként tíz emberi differentia specivica-t határozott meg, s ezekből a „csoportindividualizáció” egyik vonatkozásaként említi spirituális szempontot (hiedelmek), s a kultúrát is csak itt nevesíti. Megítélésünk szerint, szerencsésebb a filozófiai antropológiai közelítés, ahol a kultúra gyűjtőfogalom; nehéz a telephelyet, a munkamegosztást, az agressziót vagy a békességet, a nyelvet, a munkát, az alkotó tevékenységet, a fogalmi gondolkodást, a multifunkcionális szexet, a gyermeknevelést kultúra nélkül elképzelni. A kultúra értelmezése perdöntő az ember humánétológiai, filozófiai antropológiai stb. vonatkozásában. I. Kantot követjük. Az ember által elgondolt, elbeszél, az ember által cselekvően alakított, és az ember által elszenvedett történelem sodrását két – egymástól el

¹² Csányi Vilmos i. m. 123. o.

¹³ Az agresszió felfogásunk eltér Csányi Vilmosétól. Csányi Vilmos a csoportok közötti agressziót hangsúlyozza, noha azt írja: 20000 évvel ezelőtt ... 6000-10000 ember élt Európában, 25-30 fős bandákban, amelyeket 400-500 fős törzsek fogtak össze. „Ritkán találkoztak és jobban félték az idegenektől, mint ma”. Csányi Vilmos idézi J. E. Pfeiffer-t. Csányi Vilmos i. m. 156. o.

nem választható – kultúra határozza meg. Egyrészt az ügyesség (Geschicklichkeit), másrészt a fegyelem (Zuch) kultúrája. Az ügyesség kultúrája „a célok előmozdítására szolgáló rátermettség legfontosabb szubjektív feltétele”,¹⁴ mindenekelőtt a zabolátlan vágyak (becsvágy, uralomvágy, bírvágy) gyakorlati megvalósítása. A célok egész terjedelmének átfogása viszont olyan rátermettséget feltételez, amely előmozdítja „az akaratot céljai megválasztásában és meghatározásában”.¹⁵ A kultúrának ezt a nézőpontját nevezzük a fegyelem, a nevelés kultúrájának: „ezen második követelmény tekintetében a természet célszerű törekvése mutatkozik meg egy olyan tökéletesedésre, amely fogékonnyá tesz bennünket magasabb célok iránt, mint amilyeneket maga a természet képes nyújtani.”,¹⁶ Kant metafizikai igényű közelítése közelebb visz bennünket az embert kultúrával, a kultúrát emberrel magyarázó körkörös folyamat feloldásához. Ráadásul hordozza annak lehetőségét, hogy a scheleri-pannenbergi filozófiai antropológiai koncepciót, sőt – bizonyos fokig – a marxi antropológiát és a Csányi-féle humánétológiai közelítést szinkronba hozza.

A scheleri-pannenbergi emberkoncepcióban a nyitottság, az öntudatra ébredés (identitás), az önmaga fölé és önmagára reflektáló képesség – mint az ember *differentia specifica*-i – elvezettek a „földi valóság”-ból az „átelleni valóság”-ig, a transzcendenciáig. S ez utóbbi egyben az ember szubsztanciáját, a morált állította előtérbe. Kant kultúraértelmezése is ezt az utat járja. Az ügyesség kultúrája az ember biológiai-materialisztikus vágyainak gyakorlatát fogja át. Már itt érdemes felhívni a figyelmet, hogy a kultúrában a becsvágy, az uralmi vágy, a bírvágy külön-külön és együtt is olyan „elfutási” hajlandósággal bír, amely végzetesen megpecsételheti a kulturális evolúció végkimenetelét. A fegyelem kultúrája túlmutat a természetben, a matérián. Paradox helyzet áll elő, ha ragaszkodunk a materialista előfeltevésekhez. A hús-vér állat-állatember-ember történelmileg, tehát empirikusan igazolhatóan már a transzcendens világgal (morállal) áll előttünk.

A kulturális evolúció rendszerelméleti közelítését képviselő Csányi Vilmos humánétológiai nézőpontból tíz, embert meghatározó *differentia specifica*-t tart kiemelésre érdemesnek. Scheler-Pannenberg emberkoncepciójának sajátos jegyei éppen úgy kölcsönösen tételezik egymást, mint Kant „kulturái”, nemkülönben Csányi Vilmos emberi fajspecifikus viselkedés jegyei. A fogalmi szinkronizálást viszonylag könnyedén elvégezhetjük. Sőt, tágíthatjuk, s ezáltal erősíthetjük, hogy nem pusztán fogalmi mágiáról van szó! A marxi materialista antropológia szerint: „Az ember lényege a munkában, társadalmiságában és tudatos voltában áll, s abban az univerzalitásban, amely az előbbi három momentumot átfogja, és mindegyikükben megnyilvánul.”¹⁷ Az „univerzális ember” „szabad természeti lényként” való meghatározása csak történelmi perspektívában kerülhet sor. A marxi emberkoncepció több olyan vonatkozással is rendelkezik (tudatosság, társadalmiság, univerzalitás s nem utolsó sorban szabadság), amely spirituális irányba is elmozdítható. Az ember „természeti lény” voltának hangsúlyozása materiális kötődést hordoz. Az emberi létezés ontológiai mozzanatát jelentő „munka” elválaszthatatlanul materiális (kauzális) és szellemi (teleológiai) elemekből áll. Ez utóbbi kettősség – nem túlfeszítve a párhuzamot – a Csányi-féle humánétológiai

¹⁴ Kant, I. (1790): *Az ítéleterő kritikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 402. o.

¹⁵ Uo. 402. o.

¹⁶ Uo. 404. o.

¹⁷ Márkus György (1971): *Marxizmus és „antropológia”* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 61. o.

emberi differentia specifica-kban is fellelhető. Az ügyesség (materialisztikus, gyakorlati, oksági) kultúrájának világába sorolhatjuk a telephely, a kooperálás, a szerszámhasználat, az agresszió és a béke, a multifunkcionális szex „viselkedésjegyeket”. A fegyelem (szellemi, eszmei, teleológiai) kultúrája pedig a nyelvi kommunikációt, a fogalmi gondolkodást, a konstruktivitást, a kitartó gyermeknevelést és a csoportidentitást fogja át. Természetesen ezzel a csoportindividualitás (-identitás) elemeként értelmezett kultúrát megfosztjuk perifériális szerepétől. Kant kezelte helyén a „kultúra” jelenségét, s így van értelme beszélni kulturális evolúcióról.

(A munkamegosztás színtere) Fenti szintézisünkkel, ahol az idealisztikus (Scheler-Pannenberg), a materialisztikus (marxi-márkusi) filozófiai antropológiai koncepciókat, a kanti metafizikai alapállást és a Csányi-féle humánétológiai közelítést közös nevezőre hoztuk, alapot kívánunk teremteni a normativitás mozzanatát hordozó kulturális evolúciónak. Itt a „telephelyhez” kötődő bandák és törzsek lélekszámára hívjuk fel a figyelmet. „A kulturális evolúció kezdeti szakaszában, a H. sapiens csoporttársadalmak kialakulása idején 100-150-re teszik a közös területen élő csoportok létszámát..., és 30-50-re a folyamatosan együtt élő bandák tagságát, amelyek az egyének intenzív szociális kapcsolataival jellemezhetők.”¹⁸ A csoport (pl. törzs) tehát 3000-7500 főt számlált. A 30-50 fős bandák a legutóbbi időkig tetten érhetők. A magyar falvakban, napjainkban is léteznek a 30-50 fős nagycsaládok. Talán levonható az a következtetés, hogy a legstabilabb közösségről van szó. Társadalomontológiai, humánétológiai, szociológiai attribútum, vonatkoztatási támpont. A népesedés növekedésével a bandák (nagycsaládok) tagjainak lélekszáma említésre érdemes módon nem változott, a csoportok (törzsek) létszáma, tehát a bandák száma viszont valamelyest nőtt. A csoportindividualitás (-identitás) két alapvető sajátossága meglehetősen pontosan lehatárolja a közösség optimális lélekszámát. Az egyik szempont az autarkialitás szintje, a másik a közösség közvetlenségi „indexe”. Lásd a 2. ábrát! Az $A = f(I_a)$ függvény azt mutatja meg, hogy a csoportlétszám növekedésével hogyan alakul az autarkialitás szintje. A $K = f(I_k)$ függvény – meredeksége nyilván negatív – azt mutatja meg, hogy a csoportlétszám növekedésével milyen ütemben csökken a közvetlenség intenzitása. A két ellentétes irányú függvény metszéspontja arról árulkodik, hogy az optimális csoportlétszám mekkora, magas autarkialitás és magas közvetlenségi szint mellett. Az A_m az a maximális szint, ami arról árulkodik, hogy mekkora csoportlétszám mellett önellátó a közösség. A K_m az a maximális közvetlenségi szint, ami azt mutatja, hogy mekkora a csoportlétszám ideális közvetlenség mellett. Az utóbbival könnyű dolgunk van, két fő.¹⁹ Felvetődik a kérdés: ha a kulturális evolúció kezdeti szakaszában csaknem maximális autarkia és maximális közvetlenség mellett alakul ki az optimális csoportlétszám (30-50, illetve 3000-7500 fő), vajon napjainkra – 6-7 millió év után – milyen változásokat hozott a kulturális evolúció? Ezen a ponton választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy hogyan mérhetjük, milyen mutatókkal a közvetlenséget, illetve az autarkiát? A tényleges autarkialitás szintjét az határozza meg, hogy egy csoport (most nyitva hagyjuk a létszámhatárait) és a hozzá tartozó természetföldrajzi tér az éves fogyasztói

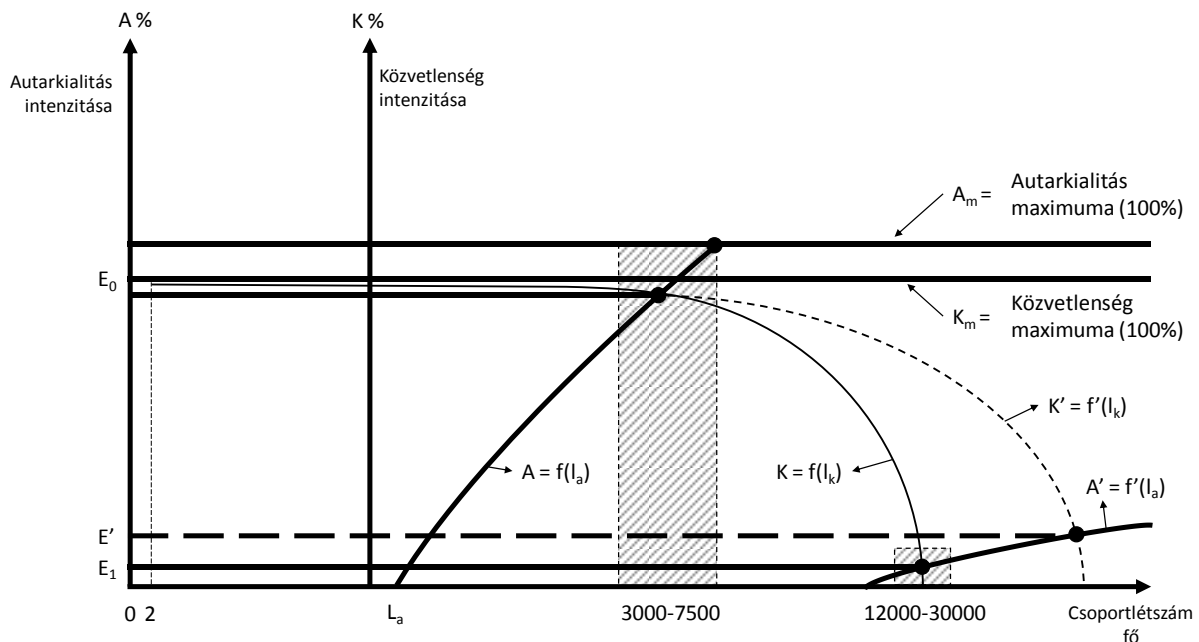
¹⁸ Csányi Vilmos i. m. 127. o.

¹⁹ Intellektuális megalapozottságra is hivatkozhatunk – az evidencián túl. Buber perszonalizmusa erre épül, illetve e mellett érvel. Lásd: Buber, M. (1957): *Én és Te*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.

kosárba került jószágmenységnek hányad részét állítja elő. Természetesen itt nem csak a piaci koordináció révén számba vett javokról, szolgáltatásokról van szó, a házimunka, a reciprocitás, a redisztribúció, a segély... stb. is bent van. Mindent összevetve, tágan értelmezett fogyasztói kosarunk néhány százaléka mellett alakul korunk autarkialis szintje. Az $A = f(l_a)$ függvény jobbra lefelé jelentősen eltolódott $\rightarrow A' = f'(l_a)$. A kulturális evolúció hogyan változtatta meg a közvetlenség-függvényt? Mondhatnánk, hogy a könyv, a telefon, az internet és a televízió révén kitolódtak a közvetlenség határai. Ha a közvetlenség eme pótszereit elfogadnánk, akkor az $A' = f'(l_a)$ és a $K' = f'(l_k)$ függvények nagyon alacsony (E') szinten és nagyon nagy létszámú csoportlétszám felett értelmezhetők. Ízléstelen apologetika lenne, ha az E' szintet a modern kor optimális egyensúlyának neveznénk. Erről, mint végzetes elfajzásról lehet csak beszélni.

2. ábra

A csoportlétszám az autarkia és a közvetlenség szerint

Forrás: saját szerkesztés

Az autentikus közvetlenségi formák, a szemtől szembe kapcsolatok, a napi köszönést feltételező találkozások száma említésre méltóan nem változott. A $K = f(l_k)$ függvényt tehát változatlanul hagyhatjuk. E_1 autarkialis közvetlenségi szinthez legfeljebb 12000 - 30000 fős csoportlétszámot rendelhetünk. Ez az emberléptékű városállamok (ókor, középkor) és a későújkori kisvárosok, mezővárosok, nagyvárosok kerületeinek tapasztalati lélekszáma. (A $K = f(l_k)$ és az $A' = f'(l_a)$ függvények metszetéhez rendeljük ezt a csoportlétszámot.) Ne gondoljuk, hogy a kulturális evolúció az E_0 -tól az E_1 szintig 6 - 7 millió év alatt tette meg az utat. Az ipari társadalom, a kapitalizmus „futott be” abba az evolúciós zsákutcába, ahol az $A = f(l_a)$ függvény – a népességnövekedéssel karöltve – mértéktelenül jobbra lefelé tolódott. Némi mesterkedéssel indítjuk az $A' = f'(l_a)$ függvényt az L_k ponttól balra. A modern csoportlétszám-optimum meghatározhatóságának érdekében. Annyiban nem logikai csúsztatásról van szó, hogy a glóbusz számos pontján még léteznek nem roncsolt közösségek

(12000-30000 fős település), ahol a modern nyugati embernél léptékben magasabb az autarkalitás foka. A kulturális evolúció valójában alig kétszáz év alatt – némi előzménnyel számolni kell²⁰ – roncsolta szét a magas autarkiális és magas közvetlenségű szintű közösségeket. Számos civilizáció-kritikust idézhetnénk.²¹ Ezúttal a bevezetett fogalmainkon keresztül érzékeltetjük, hogy milyen változások leselkednek a korai ember fajspecifikus viselkedési sajátosságaira. Csányi Vilmos által feltüntetett tíz humánológiai jellegzetességet vesszük sorra, némi finomítás után társadalomontológiai, filozófiai antropológiai sajátosságról is beszélhetnénk.

1. Eredetileg: a csoport állandó vagy hosszabb időre szóló telephellyel rendelkezik. Napjainkban: korunk kulturális környezete valóságos kényszer alatt tartja a roncsolt csoportokat (családokat, lakóhelyi közösségeket, régiókat), hogy „telephelyüket” gyakran változtassák.
2. Eredetileg: a csoporttagok kooperáltak. Napjainkban: az összes kooperatív tevékenység tört része csoporton belüli (12000 - 30000 fős csoportok), döntően csoportok (értsd: nemzetek) közötti.
3. Eredetileg: (itt megváltoztattuk Csányi Vilmos alapállítását) a csoporton belüli agresszió létezik, de a csoport kohézióját nem veszélyezteti, a csoportok közötti agresszió elképzelhető, de nem jellemző. Napjainkban: a csoporton belüli agresszió a csoport kohézióját is megbontja, gyakori a csoportok közötti agresszió. (Itt is politikai államhatárokig tágítjuk a csoportot!)
4. Eredetileg: a nyelvi kommunikáció fejlett. Napjainkban: a kommunikációs csatornák nagyon gazdagok, de jelentős (sokak szerint végzetes) súrlódások jelentkeznek (manipuláció, dezinformáció, alulinformáltság... stb.)
5. Eredetileg: a szerszámhasználat gyakori és általános. Napjainkban: a szerszámhasználat specializált körökben fejlett. A tömegek kéziszerszám-használata viszont egyre ritkább, s egyre sutább. Bizonyos „kifejlesztett szerszámok” (gépek, automatika, vegyszerek) grandiózussága, sebessége és tömegszerűsége „elsatnyítja” a használó kreativitását.
6. Eredetileg: konstrukciós tevékenység eleget tett a kézhez-állóságnak, az emberléptékűségnek, a természetességnek. Napjainkban: az innováció társadalmi kontroll nélküli „rákos daganat” módjában burjánozhat.
7. Eredetileg: képszerű fogalmi gondolkodás. Napjainkban: a képszerűség lehántódott, maradt a póre fogalmi gondolkodás.
8. Eredetileg: multikulturális szex. Napjainkban: tartalmi kiüresedése, fiziológiai önkielégülésre degradálódik, a nyugati ember esetén a fajfenntartás is veszélybe került.
9. Eredetileg: a gyermeknevelésre fordított idő rendkívül nagy. Napjainkban: a ráfordítási idő ugyan nagyon nagy (közel az élet harmada), de intézményesül, tartalma

²⁰ Már az ókorban létrejöttek kb. 200000 (Athén), milliós (Róma) lélekszámú városok. De nem ez a jellemző. A 19. és a 20. század fordulóján a Föld népességének nagyobb hányada vidéki falvakban, emberléptékű kisvárosokban élt.

²¹ Lásd Somogyi Ferenc - Somogyi Katalin - Józsa László (2011): A magyar emberítőke-állomány állapota. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 1. fejezet.

végzetesen kiürült. A nagycsalád „adta” nevelési idő, tehát a nevelés messze egy krokodil „porontyára” fordított ideje alá esett.

10. Eredetileg: a csoportok individualizálódnak. Az identitás megfogalmazásának gondolata is üldözött, azonnal elhangzik: rasszista, nacionalista, fasiszta... stb. A természetes vonzódásban élő individuumok rettegnek identitásuk megvallásakor, maradnak a még megtúrt sportesemények, szekták stb. mint autentikus közösségi fórumok.

(Befejezés) Az emberitőke-állományok strukturális sajátosságai közül egyet állítottunk előtérbe. Némi – lényegét nem érintő – keretfeltételt kellett csak megváltoztatnunk ahhoz, hogy meghatározhassuk azt az optimális települési lélekszámot, ahol az ember élhető, tartósan replikálható gazdasági, társadalmi, pszichikai, természeti vonatkozásai nem roncsolódnak, s nem semmisülnek meg. Az emberitőke-állomány helyett banda, csoport, törzs emberállományáról beszélhetünk. Az általánosítással csak nyertünk, a konkretizálás, a „visszaforgatás” aligha jelent gondot, ráadásul olyan filozófiai antropológiai, társadalomontológiai, humánológiai vonatkozások fényében vizsgáltuk az optimális csoport, illetve település létszámot, amely fundamentális vonatkoztatási támpontot adott. Ezen a bázison megfogalmazható normatív szentencia: az emberléptékű nagycsaládok, csoportok, lakóhelyi közösségek „visszaperlése” nélkül aligha beszélhetünk élhető szép új világról. Korunk közgazdasági frazeológiájával: organikus, társadalmilag hatékony emberitőke-állományok csak optimális lélekszámú nagycsaládok, települések mellett képzelhetők el; a 30-50 fős nagycsaládok, a 12000-30000 fős települések, kerületek évezredek óta mit sem veszítettek jelentőségükből, a nyugati kultúra néhány száz év óta próbálkozik ezen fundamentális létszerveződési alapelv szétmállasztásával is.

Irodalomjegyzék

1. Könyv

- Buber, M. (1957): *Én és Te*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- Csányi V. (1999): *Az emberi természet*. Vince Kiadó, Budapest, 1999.
- Dawkins, R. (1986): *Az önző gén*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Kant, I. (1790): *Az ítéleletrő kritikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Márkus Gy. (1971): *Marxizmus és „antropológia”* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Pannenberg, W. (1991): *Mi az ember?* Egyházfórum, Budapest, 1991.
- Rédei P. Gy. (1982): *Genetika*. Mezőgazdasági Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Scheler, M. (1928): *Az ember helye a kozmoszban*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Somogyi Ferenc - Somogyi Katalin - Józsa László (2011): *A magyar emberitőke-állomány állapota*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

2. Folyóirat

- Somogyi Ferenc (2011): A közgazdaságtan időszerű módszertani kérdései. *Köz-Gazdaság*, 2011. február. 57-70. o.